

tepav

türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı

Sembolizmin Ötesine Geçmek
Türk-Ermeni İlişkilerinin Normalleştirilmesi: Bölgesel Refah İçin Fırsat Penceresi

Dr. Burcu Gültekin Punsmann
Dış Politika Analisti

TEPAV Politika Notu
Ekim 2009

Sembolizmin Ötesine Geçmek

Türk-Ermeni İlişkilerinin Normalleştirilmesi: Bölgesel Refah İçin Fırsat Penceresi

İsviçre'nin arabuluculuğunda Türkiye-Ermenistan arasında iki seneden beri devam eden müzakereler, 10 Ekim 2009'da Zürih'te Türk ve Ermeni Dışişleri Bakanları'nın diplomatik ilişkilerin kurulmasına ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine dair protokoller imzalamasıyla tamamlandı. İmza töreni, Yukarı Karabağ sorununun çözümü için oluşturulan AGİT-Minsk grubu eş başkanlığını yapan ABD, Rusya ve Fransa Dışişleri Bakanları katılımıyla gerçekleştirildi. 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'ndan beri Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan ilk hükümetler arası metin olan bu protokol çatışma hatları, abluka ve ticari sınırlamalara dayanan statükonun hâkim olduğunu Kafkaslar için değişim rüzgârının habercisi olabilir.

3 Nisan 1992 tarihli Kararname'yle Türkiye Hükümeti Türkiye üzerinden Ermenistan'a yapılmakta olan buğday sevkiyatına son verip iki ülke arasındaki karayolu ulaşımını kapattı. Sınırın kapatılması ve diplomatik ilişkiler kurulmasının reddedilmesinin altında yatan sebepler, Ermenistan ile Azerbaycan'ı karşı karşıya getiren ve gittikçe alevlenen Yukarı Karabağ savaşı ve Ermenistan'ın ortak sınırı tanıdığını resmi olarak ilan etmekteki tereddütleriydi. Nisan 1993'den itibaren Türkiye'nin Ermenistan'a karşı uyguladığı politikanın başlıca resmi gerekçesi "dondurulmuş" Karabağ sorunu olmuştur.

Aslına bakılırsa, Türkiye'nin sınırı kapalı tutarak Azerbaycan'a verdiği destek sembolik bir jestten öteye gitmemiştir. Türkiye'nin on yedi yıl boyunca uyguladığı Ermenistan boykotu herhangi bir netice vermemiştir. Ermenistan sınırını kapalı tutma ısrarının Karabağ sorununun çözüm sürecini olumlu yönde etkilediğini savunmak bir hayli zordur. Ayrıca Türkiye söz konusu politikayla Ermenistan'ın üzerinde olası etki potansiyelini sınırlamıştır. Minsk grubu daimi üyesi olmasına rağmen, Ermenistan ile ilişkilerin yetersizliği, Türkiye'nin Yukarı Karabağ çatışmasının çözüme kavuşturulmasındaki arabuluculuğunu engellemiştir. Dolayısıyla statüko Türkiye'nin amaçlarına ulaşmasını engellemektedir.

Statükonun Azerbaycan'ın lehine olduğunu savunmak zor görünmektedir. Ağustos 2008 savaşını takiben gelişen olaylar zinciri askeri yöntemin ihtilafların çözümlendirilmesinde ve toprak bütünlüğünün sağlanması için kullanılmayacağını gözler önüne sermiştir. Savaşın bölgeye dönüşü, Gürcistan'dan geçen Doğu-Batı transit ve ulaşım koridorunun risk altında olduğunu göstermiştir. Ermenistan-Türkiye ve Ermenistan-Azerbaycan bağlantılarının kapanmasıyla Gürcistan'ın transit rolü ve ulaşım altyapısı hem Azerbaycan hem Ermenistan için hayati önem taşıyor hale gelmiştir. Azerbaycan'ın esas çıkarı, pratik çözümlerle Kafkasya'nın kilidinin açılmasında ve petrol gelirlerinin bölgesel yatırımlara yönlendirilmesinde yatmaktadır.

Ermenistan'ın Türkiye sınırının kapalı olmasından doğan fırsat maliyeti oldukça yüksektir. Batı (Türkiye) ile doğu (Azerbaycan) sınırlarının kapalı olması, deniz ulaşımı olmayan Ermenistan'ı Gürcistan ve İran'dan geçen pahalı yollar üzerinden dış pazarlara ulaşmaya zorlayarak, ülkenin kalkınmasında engelleyici bir unsur olmuştur. Sınırın açılması, bazı sektörleri dış rekabet nedeniyle zorlayacak olsa da, Ermenistan ekonomisi ve toplumu için faydalı olacaktır. Uluslararası ekonomik ilişkilerinin çeşitlenmesiyle, ihracat-ithalat kanallarına ulaşımın kolaylaşması iç rekabeti arttıracak, rant faaliyetlerinin önünü kesecek ve demokratikleşme sürecine destek olacaktır.

Rusya, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşme sürecine desteğini açıkça ifade etmiştir. Avrupa'nın kapalı son sınırı olan Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasıyla sınırın Ermenistan tarafında alt yapı projelerinde faaliyet gösteren Rus şirketleriyle Türk şirketleri arasında yeni işbirliği olanakları yaratılabilecektir.

Doğrudan diyalogu engelleyici bir ön şart olamayacağı genel kanısı protokollerin imzalanmasıyla sonuçlanan süreç boyunca egemen olmuştur. İnsanlar arası etkileşimin yoğunlaşması, ekonomilerin dışarıya açılması ve dış bağlantıların çeşitlendirilmesi bölgesel gerilimleri hafifleterek entegrasyon için yeni bir ivme yaratma potansiyeli sunmaktadır. Türk-Ermeni ilişkilerin normalleşmesi, yıllardır çözülemeyen ve bölgesel işbirliğinin önündeki en büyük engellerden biri olan Yukarı Karabağ ihtilafında uzlaşma arayışlarına yeni bir dinamik getirecektir. Varılan bu aşamada Türkiye-Ermenistan arasındaki ikili ilişki sürecinin kopması, bölgeye odaklanmış uluslararası ilginin dağılmasına yol açacak ve öngörülebilir bir gelecekte Karabağ sorununda uzlaşma sağlanması ihtimalini zayıflatacaktır.

Eski ulaşım bağlantılarının yeniden faaliyete geçirilmesi mevcut gerilimleri azaltma potansiyeline sahiptir. Kafkasya, parçalanmış kaldığı müddetçe, ekonomik potansiyelini gerçekleştiremeyecektir. Evelden Doğu-Batı ve Kuzey-Güney bağlantılarının merkezinde bir transit bölgesi Kafkasya, çıkmaz yollar yumağına dönüşmüştür. Doğrudan diyalogu engelleyici bir ön şart olamayacağı genel kanısı protokollerin imzalanmasıyla sonuçlanan süreç boyunca egemen olmuştur. İnsanlar arası etkileşimin yoğunlaşması, ekonomilerin dışarıya açılması ve dış bağlantıların çeşitlendirilmesi bölgesel gerilimleri hafifleterek entegrasyon için yeni bir ivme yaratma potansiyeli sunmaktadır. Türk-Ermeni ilişkilerin normalleşmesi, yıllardır çözülemeyen ve bölgesel işbirliğinin önündeki en büyük engellerden biri olan Yukarı Karabağ ihtilafında uzlaşma arayışlarına yeni bir dinamik getirecektir. Varılan bu aşamada Türkiye-Ermenistan arasındaki ikili ilişki sürecinin kopması, bölgeye odaklanmış uluslararası ilginin dağılmasına yol açacak ve öngörülebilir bir gelecekte Karabağ sorununda uzlaşma sağlanması ihtimalini zayıflatacaktır.

Bölgenin geleceği bölgesel kutuplaşmalardan uzaklaşmasına bağlıdır. Türkiye-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığa doğru ilerleyen emsalsiz ekonomik işbirliğinin Güney Kafkasya'ya taşınması ivedi bir ihtiyaç halini almıştır. Ticari çıkar ve özel sektör girişimlerine dayalı faydacı yaklaşımların genelleştirilmesi ve rekabet anlayışının çatışma kültürünün önüne çıkarılması gerekmektedir. Bu bağlamda Türk-Rus ilişkileri emsal oluşturabilir. Tarih boyunca karşı karşıya gelmiş bu iki ülke bugün ortak bir zeminde buluşmuştur. Ekonomi, özel sektör aktörleri ve turistler bu yakınlaşmadaki sürükleyici güç olmuştur.

Geçmişin çatışma hatlarının ticaret ve insanlar arası etkileşim vasıtasıyla güvenli sınırlara dönüştürülmesi başlıca hedeftir.